

DE REYNAERTCOLLECTIE VAN MAURITS DE JONGHE (1924-2011) VINDT EEN THUIS IN DE BIBLIOTHECA WASIANA¹

RIK VAN DAELE

Afb. 1

Bruggeling Maurits de Jonghe (afb. 1) was op de vele bustochten die het Reynaertgenootschap organiseerde een stille en onopvallende verschijning, maar steeds trouw aanwezig, zolang zijn gezondheid het toeliet. Toch was hij steeds in gesprek met de andere aanwezigen. Hij was Tiecelijnabonnee van het eerste uur. Zijn passie was het verzamelen van enkele Vlaamse klassiekers: Guido Gezelle, Tjil Uilenspiegel, Reynaert de vos, Stijn Streuvels, Felix Timmermans, Ernest Claes en André Demedts. Hij overleed op 87-jarige leeftijd in zijn geboortestad op kerstmorgen 2011. Zijn beide dochters namen zich voor om vanuit erkentelijkheid voor het levenswerk van hun vader zorgzaam om te gaan met het boekenpatrimonium en het op een weloverwogen manier in belangrijke collecties onder te brengen in de vorm van specifieke fondsen. De Reynaertcollectie kwam terecht in de Bibliotheca Wasiana. Nadat de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience en de bibliotheek van de Universiteit Antwerpen de Reynaert- en fabelcollectie van Wim Gielen konden verwerven,² werd op 5 december 2014 de collectie van de Bibliotheca Wasiana te Sint-Niklaas verrijkt met een zeer belangwekkende Reynaertcollectie van een bijzonder verzamelaar.

‘Véél boeken, te veel voor één huis’

Geboren en getogen Bruggeling Maurits de Jonghe zag op 7 juli 1924 het levenslicht in het ouderlijke huis in 't Verbrand Nieuwland op Sint-Anna. Met zijn ouders, broer en zus verhuisde hij meermaals, maar steeds bleef hij in Brugge wonen, ook na zijn huwelijk met de Gentse Alcida Verheye in 1957. Ze kregen twee dochters. Professioneel werkte De Jonghe zijn hele loopbaan bij de administratieve diensten van de Belgische spoorwegen (NMBS/Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen) en hij klom er op in de administratie. Kort na het overlijden van zijn echtgenote in 1983 ging hij (in 1984) met pensioen. Dan kreeg hij de tijd om zijn passie voor boeken volledig waar te maken en zijn collecties verder uit te bouwen.

De Jonghe was lid van vele literaire en heemkundige genootschappen en woonde stipt voordrachten en jaarbijeekkomsten bij. Hij documenteerde zich met de vele publicaties van al deze verenigingen. Zijn vele en brede interesses manifesteerden zich in zijn gigantische boekencollectie. Hij verzamelde zo veel boeken over politiek, geloof, kunstgeschiedenis, architectuur, Vlaamse en buitenlandse literatuur dat hij zich op den duur genoodzaakt zag een tweede pand te betrekken om zijn boekencollectie een gepast onderkomen te bezorgen. Hij besteedde veel aandacht aan Nederlandstalige literatuur in het algemeen en Vlaamse auteurs in het bijzonder. Hij concentreerde zich wat het verzamelen van bibliotheek uitgaven betreft vooral op Uilenspiegel en Gezelle (misschien wel de volledigste collecties, met Damse en Brugse accenten), Streuvels, Timmermans, Claes, Demedts ... en Reynaert de vos. In een aantal van deze domeinen streefde hij naar volledigheid (wat voor de Reynaert een bijna onmogelijke opdracht is). Hij liet zich bevoorraden door gereputeerde antiquaren, bood op veilingen en bezocht tentoonstellingen en manifestaties in binnen- en buitenland. Zijn fondsen ‘Guido Gezelle’, ‘Reynaert de Vos’ en ‘Tijl Uilenspiegel’ kunnen met elkaar rivaliseren en bevatten zowel bijzondere (soms unieke) uitgaven als onooglijke maar waardevolle krantenknipsels. Ze waren zorgvuldig ondergebracht in vele laden en kasten, soms wel drie lagen diep gerangschikt. Opvallend aan de collectie De Jonghe is dat bijna alle boeken puntgaaf zijn. Boeken met een beschadiging, losse bladen, scheuren, vochtvlekken en schimmels waren sowieso uit den boze, maar ook notities en ex libris werden zoveel mogelijk vermeden. De Jonghe had bovendien interesse voor mooie bindingen en boekbanden, zodat het bekijken van zijn collectie een lust voor het oog is.

De beide dochters van De Jonghe zorgden na het overlijden van hun vader dat de themacollecties een onderkomen vonden in gespecialiseerde instellingen en collecties. De Brugse Biekorf, ongetwijfeld de grootste collectie van gezelliana en standplaats van het Gezellearchief, verwierf reeds in 2012 de zeer bijzondere collectie van De Jonghe over Guido Gezelle, waarbij enkele originele stukken, o.m. het gelegenheidsgedicht 'Zij was oprecht als een edelsteen' in het handschrift van Guido Gezelle en een fragment van 'Mijn schamel, schamel kind', gekleefd in de luxe-editie 'Verzen'. Interessant zijn een reeks brieven door Guido Gezelle zelf geschreven, waaronder vier aan zijn broer Jozef. Ook het ontwerp dat de Brugse architect Jozef Coucke in potlood maakte voor de engel van het praalgraf van Guido Gezelle is zeer bijzonder.³

De verzameling vormt een mooie aanvulling op het bestaande Gezellearchief, mede door de grote variatie van materialen, waaronder documentair materiaal met affiches, krantenknipsels, muziekopnames en flyers van activiteiten.

De Gezelle-edities lopen van eerste drukken tot de latere Veenuitgaven en zijn piekfijn bewaard. Blikvanger is een eerste editie van de 'Vlaemsche Dichtoefeningen' (1858) in een fraaie marokijnen band met een opdracht van Guido Gezelle aan een zuster van het Brugse Sint-Janshospitaal.⁴

De uilenspiegeliana, wellicht de grootste deelcollectie, verhuisde naar het Tijl Uilenspiegelmuseum in Damme, waar ze een waardevolle aanvulling was voor de collecties van Walter de Decker en Bert Peleman (beiden ook Reynaertverzamelaars), die er de oorspronkelijke kern van vormden. Ook deze collectie is vergelijkbaar met die van Gezelle en Reynaert: van topwerken, uitzonderlijk grafisch werk en schilderijen tot kleinere parafernalia die men maar zelden in een collectie vindt. Conservator Jan Hutsebaut getuigde in *Ulieden Spiegel* over De Jonghe:

Enmaal heb ik hem thuis bezocht. Hij had kort voordien op een veiling een prachtige en unieke uitgave van De Coster aangekocht. Toen ik de tentoonstelling 'Uilenspiegel in privé-bezit' (2007) voorbereidde, had ik hem met enige schroom voorgesteld om deze uitgave gedurende enkele weken in het Uilenspiegelmuseum tentoon te stellen. Misschien voelde hij zich geveid door de vraag, misschien beschouwde hij het als een erkenning. In elk geval, hij stemde toe en bood aan om nog enkele andere stukken uit zijn collectie te tonen. Bij die gelegenheid ontving hij mij en leidde mij rond in zijn boekenheiligdom. Het leek een eer die niet veel mensen te beurt viel. Ik zag prachtige uitgaven, naast gewone

edities, unieke exemplaren naast boeken die overal te koop zijn, prenten en schilderijen. Alleen al de Uilenspiegelcollectie kon op zichzelf een klein museum vullen.⁵

Een bijzonder stuk uit de Uilenspiegelcollectie is een eerste druk van Charles de Costers *La Légende d'Uilenspiegel*, uitgegeven in Parijs in 1868, een prachtig exemplaar met gouddruk (uil en spiegel) en dertien originele tekeningen of bijkomende etsen en negen pagina's autografen.⁶

De provincie West-Vlaanderen was een geschikte partner voor de Streuvelscollectie. Een 450-tal Streuvelsedities (bijna dubbel zoveel als reynaerdiana) vonden een bestemming in de Brugse Provinciale Bibliotheek Tolhuis. De verzameling bevat een aantal fraaie bibliothele uitgaven, waaronder een luxe-editie van *Reinaert de Vos*, geïllustreerd door Bernard Willem Wierinck. In totaal bevat de collectie veertien Reynaertedities (in de Reynaertcollectie zit slechts één Streuvels, wat wijst op een groter streven naar volledigheid wat de Streuvelscollectie betreft). Het fonds omvat verder een kleine verzameling knipsels over Stijn Streuvels, drukwerk over de auteur, enkele brieven en nieuwjaarswensen, en een pagina uit een manuscript van *Reinaert De Vos*.⁷

Het André Demedtsmuseum in Sint-Baafs-Vijve ontving circa vijftig boeken, waarvan diverse exemplaren (de meeste ook gesignd door de auteur) lacunes in de collectie opvulden. Het is de wens van de beide dochters om ook de collecties Claes en Timmermans een vergelijkbare bestemming te geven.

De Reynaertcollectie van Maurits de Jonghe

De Reynaertboekencollectie van De Jonghe werd in december 2014 overgedragen aan de Bibliotheca Wasiana, een Wase wetenschappelijke bio-bibliografische bibliotheek die in 1946 werd gesticht, mede onder impuls van de reynaerdianen André Stoop (1922-1994) en Jozef de Wilde (1906-1993), en die gehuisvest is in de stadsbibliotheek van Sint-Niklaas. Van bij de aanvang was deze vakbibliotheek sterk gericht op literatuur en beeldende kunsten. Onlangs nog verwierf de 'Wasiana' belangwekkende collecties over auteur Filip de Pillecyn (de collectie Luc Buyle), van dichter Armand van Assche (via diens weduwe Erika de Cuyper) en van journalist-dichter Willem Persoon. Ze focust onder andere op het literaire werk van Tom Lanoye, Paul Snoek, Anton

van Wilderode en het werk van recente Wase dichters zoals Norbert de Beule, Frank Pollet, Lies van Gasse, Piet Brak, Tjen Pauwels en vele anderen. De Reynaertcollectie is sinds jaar en dag hét speerpunt van de Bibliotheca, vooral door het werk van stadsbibliothecaris-archivaris André Stoop, die in 1955 en 1971 twee grote Reynaerttentoonstellingen in Sint-Niklaas organiseerde.⁸ Zelf heb ik als lid, ondervoorzitter en penningmeester (als stadsbibliothecaris) van de Bibliotheca Wasiana het nodige gedaan om de (Reynaert)collectie uit te bouwen.

Op de collectie van de Antwerpse Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience na heeft de Wasiana in Vlaanderen de belangrijkste collectie Reynaertboeken in publiek bezit. In tegenstelling tot diverse gereputeerde universiteits- en instituutsbibliotheken heeft ze weinig echte topstukken, maar ze bewaart veel Reynaertgrafiek, -affiches, -foto's, -brieven, -knipsels, -kopies, -flyers, -toegangstickets, -brochures enzovoort. In dit opzicht heeft ze haar gelijke niet.

De voorwaarde voor de verwerving van de collectie De Jonghe was dat de collectie ondeelbaar was, dat de dubbele exemplaren (dubbel omdat ze reeds in de Wasiana beschikbaar zijn) mee in de collectie werden opgenomen, dat ze geïnventariseerd zouden worden, opgenomen in een speciaal fonds 'Maurits de Jonghe' en beschikbaar worden gesteld voor consultatie en onderzoek. Ondertussen heeft Wasianadocumentalist Chris Stoop de volledige collectie geïnventariseerd en zijn de boeken beschikbaar via de catalogus van de bibliotheek van Sint-Niklaas. De collectie is enkel raadpleegbaar binnen de muren van de bibliotheek.

Hoewel de meeste boeken uit het fonds De Jonghe zich reeds in de Wasiana bevinden, wordt de collectie verrijkt met enkele onvervalste topstukken. De inventaris bedraagt meer dan 250 boekwerken, 180 brochures, flyers of uitnodigingen, grafisch werk van Victor Stuyvaert, J. Noreille,⁹ Wim de Cock, Hugo Besard, Gerard Gaudaen, Theo van de Goor, Bert Want, Frank-Ivo van Damme en tevens zowat alles wat het Reynaertgenootschap ooit heeft gepubliceerd of aan de steunende leden heeft bezorgd (grafiek, knipselmappen, uitnodigingen ...). We zijn ervan overtuigd dat elke Reynaertpublicatie die in *Tiecelijn* of in een e-zine van het Reynaertgenootschap werd vermeld door De Jonghe via de Brugse boekhandel werd besteld. Dat er ook zeer recente titels in de collectie aanwezig zijn (bijv. *Van den Vos Reynaerde. De feiten* van Rudi Malfiet en de graphic novel van Legendre en Broens, beide uit 2010; en *De Reinaert-tekeningen van Theo van de Goor* uit 2011), bewijst dat De Jonghe ook in zijn laatste levensjaar nog verzamelde.

Bij de voorwerpen zijn twaalf houtblokjes van ‘Le roman de Renart’, zeventien blokjes over ‘De fabels van De la Fontaine’ en de zes Reynaerthoutblokken van de letters ‘A, E, L, M, P, Y’ van Victor Stuyvaert de topstukken, keurig in de passende doosjes bewaard. (De lettercollectie is onvolledig.) Over het werk van Stuyvaert en diens Reynaertprenten publiceerde Willy Feliërs in *Tiecelijn* de bijdrage *Vijf eeuwen te laat geboren. Reynaertgrafiek van Victor Stuyvaert*.¹⁰ De houtsneden waren bedoeld voor de editie *Le Roman de Renart. Traduction nouvelle par Alexis Curvers, ornée de soixante-huit gravures sur bois par Victor Stuyvaert* uitgegeven, te Luik door Les Editions du Balancier in 1930. Feliërs beschrijft dit boek, dat evident ook in de collectie De Jonghe aanwezig is in een luxe-uitgave (nr. 17 van een van de vijftig exemplaren op ‘Vieux Hollande’-papier (W26.0179¹¹): ‘Victor Stuyvaert heeft Curvers’ hertaling prachtig geïllustreerd met 28 grote houtsneden, één sluitvignet en 38 versierde hoofdletters.’ Het onderzoek naar de complexe totstandkoming van het Renartoeuvre van Stuyvaert kan dankzij deze blokjes zeker een nieuwe dimensie krijgen (zo meent Feliërs af te leiden dat Stuyvaert voor meer dan één editie prenten heeft gesneden).

Het neusje van de zalm uit de collectie De Jonghe wordt gevormd door twee prachtige losbladige uitgaven van de *Roman de Renart*. Een topstuk is ongetwijfeld de luxueuze editie in twee cassettes van *Le Roman de Renard dans la version de Maurice Genevoix, avec des illustrations de Paul Jouve gravées sur bois par Jacques, Camille et Georges Beltrand*, in 1958 uitgegeven door de Parijse Editions Vialetay. Het gave exemplaar van De Jonghe heeft het nummer 17 en is een van de 25 exemplaren op ‘Japon nacré, numérotés de 16 à 40, comprenant un dessin original – une suite de décomposition des couleurs des planches doubles – une suite sur Rives’. Het exemplaar is getekend door Genevois, Jouve en Jacques Beltrand (W40.0010/1 en W40.0010/2). Dit boek verdient een apart artikel en zeker een tentoonstelling (afb. 2 en volgende). Ook voor De Jonghes Reynaertcollectie geldt wat Hutsebaut voor de Uilenspiegelcollectie (die onzes inziens evenwel nog meer topstukken bevat) stelde: je kunt er een klein museum mee vullen.

Eveneens een prachtstuk is de uitgave van *Le Véritable Roman de Renart. Etabli spécialement pour cet ouvrage d’après les textes originaux par Louis Richard-Mounet et illustré de quarante eaux-fortes originales de Maurice de Becque*, te Parijs door de kunstenaar zelf uitgegeven in 1930. De twee volumes van dit werk bevatten veertig kleurenetsen van Maurice de Becque (1878-1928) en een ‘suite des eaux-fortes en noir’. De Jonghe kon exemplaar nummer 169 op de kop tik-

ken, één van de 100 exemplaren (genummerd van 83 tot 182) op 'Hollande Van Gelder filigrané'. Het exemplaar W.34.0038/1 en W34.0038/2 is een lust voor het oog, prachtig om te doorbladeren.

Naast deze twee grafische parels bevat de collectie De Jonghe een bescheiden aantal, relatief jonge volksboekjes, zo onder andere *Reynaert den Vos ofte het oordeel der dieren, in het welk door koning Lion en sijne Heeren, de schalkheyd van Reynaert den Vos wordt onderzocht en geoordeelt (...)* van J.H. Heyliger (Antwerpen, circa 1792-1822, Menke nummer 45 of 46, W20.0885), *Een seer Genoeglyke en Vermakelyke historie, van Reynaert de Vos. Met hare Moralisatien, als ook Argumenten voor de Capittelen, seer playsant en lustig om te lesen (...)*, gedrukt door Izaak en Johannes Enschedé te Haarlem in 1895 (Menke nr. 28, W17.0181; reeds aanwezig in de collectie van de Wasiana: W17.50), en de vroeg-twintigste-eeuwse Snoeck-Ducajudrukjes *Reinaart de Vos of het oordeel der dieren. Waarin de schalkheid van Reinaart de Vos, door koning Nobel Lion en zijne Heeren, onderzocht en geoordeeld wordt. Versierd met zedige bedietsels* (W15.0094 en W15.0096).¹²

Van Jan Frans Willems zijn de 'klassiekers' uit een gebruikelijke Reynaert-verzameling aanwezig, van de eerste druk van zijn Eeklose uitgave bij Van Han uit 1834, de uitgave van de eerste wetenschappelijke editie uit 1836 (bij F. en E. Gyselynck in Gent), de tweede druk uit 1850 (bij dezelfde uitgever), de schoolberijming uitgegeven bij P.J. Hanicq in 1839 (slechts in één variant, maar werkelijk een prachtig exemplaar; meestal zijn deze uitgaven kapot gelezen), de vertaling in de 'Editions du Frêne' uit 1949, tot diverse varianten van de Bert Bakkeruitgave (vanaf 1958 in de Ooievaarreeks, met name de edities van 1964 en 1977). Stijn Streuvels is in de collectie sterk ondervetegenwoordigd, wat doet vermoeden dat de meeste reynaerdiana van Streuvels uit de collectie De Jonghe momenteel in het bezit van de provincie West-Vlaanderen zijn.

Wat de Duitse traditie betreft zijn vooral de bij Peter Schenk in 1752 in 'Leipzig & Amsterdam' gepubliceerde editie van J.Ch. Gottscheds *Heinrichs von Alkmar Reineke der Fuchs, mit schönen Kupfern (...)* (Menke, p. 355 nr. 32; W26.0178) en de eerste editie van Goethes *Reineke Fuchs* bij J.B. Gotha in 1846 met de illustraties van Wilhelm von Kaulbach (W34.0037) interessant. Goethe is verder vertegenwoordigd met o.a. de Franse vertaling van Edouard Grenier bij J. Hetzel in 1867, en uitgaven door Martin Gerlach & Co in 1905, Kumm in 1962, Harenberg Kommunikation in 1978, Goldmann Verlag in 1958, Hasso Ebeling in 1972, Hans Mayer in 1975 en een Reclam-editie uit 1992. Dit rijtje wijst erop dat de collectie van De Jonghe geenszins volledig is.¹³

Bovenstaande bedenkingen geven geen volledig beeld van de collectie De Jonghe, maar doen via enkele topstukken de rijkdom ervan vermoeden. De collectie van Maurits de Jonghe is bijzonder en vervolledigt de collectie van de Bibliotheca Wasiana op meer dan één manier. Het fonds reynaerdiana van De Jonghe is kleiner dan bijvoorbeeld de collectie Wim Gielen, maar het is waardevol vanwege de gaafheid van de verzamelde stukken. Zo is een dubbel exemplaar vaak een beter exemplaar dan hetgeen wat reeds in de collectie aanwezig was.

In 2016 bestaat de Wasiana precies zeventig jaar en in 2017 viert de stad Sint-Niklaas haar achthonderdjarig bestaan. Misschien is een van deze verjaardagen een moment om enkele fraaie reynaerdiana aan een breed publiek te tonen. De collectie van Maurits de Jonghe is in elk geval een tentoonstelling waard.

Met dank aan Mieke de Jonghe, Chris Stoop (documentalist Bibliotheca Wasiana) en Kris van Broeck (Stadsarchief Sint-Niklaas).

NOTEN

1 De bibliografische schets in deze bijdrage werd ons bezorgd door dochter Mieke de Jonghe en is gebaseerd op <https://bibliotheekbrugge.wordpress.com/2013/02/01/guido-gezellearchief-verrijkt-met-verzameling-maurits-de-jonghe/> en <http://www.gezelle.be/index.php?pid=109>. Ook het eerste tussentiteltje komt uit deze bijdrage.

In overeenstemming met de huisstijl van *Tiecelijn* schrijven we de tussenvoegsels ‘van’ en ‘de’ in de familienamen met kleine letter; vandaar: Maurits de Jonghe.

2 Steven van Impe, ‘Twee Reynaertcollecties versmelten. De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience neemt de verzameling van Wim Gielen over’, in: *Tiecelijn* 27, (2014), p. 384-392.

3 <http://www.gezelle.be/index.php?pid=109>.

4 Idem.

5 Jan Hutsebaut, ‘Uilenspiegel en Maurits De Jonghe (Brugge, 1924-2011)’, in: *Ulieden Spiegel*, 21 (2012), p. 117-118.

6 Idem, p. 118.

7 Met dank aan Jeroen Cornilly, die ons deze informatie bezorgde; zie ook zijn artikel ‘Twee Streuvelaanwinsten voor de Provinciale Bibliotheek Tolhuis’, in: *In de Steigers*, 21 (2014) 2, 57-60, publiceerde.

8 Stoop was stadsbibliothecaris van 1946 tot 1987. Hij organiseerde *Reynaert De Vos in het Boek en de Beeldende Kunst* van 29 mei tot 6 juni 1955 in het Stadsmuseum van Sint-Niklaas en een tentoonstelling met dezelfde titel van 3 tot 30 september 1971 in het stadhuis van

Sint-Niklaas. Naar aanleiding van deze beide tentoonstellingen (telkens met catalogus) werd de collectie van de Wasiana sterk uitgebreid. Later kwam ook de collectie reynaerdiana van Jozef de Wilde in het bezit van de Bibliotheca Wasiana.

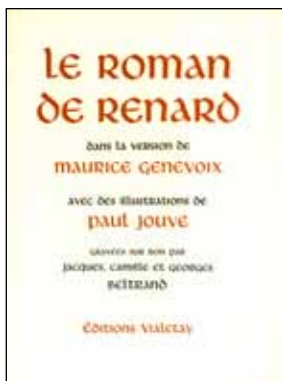
9 *Van den vos Reynaerde. Met linogravures van J. Noreille.* Achteraan deze weinig bekende, zeldzame uitgave, die door de kunstenaar gesigneerd is, lezen we: 'Deze maquette verlicht met lino-gravures van J. Noreille gezet uit Grotius-letter werd gedrukt op de persen van Ter Kameren den 26 maart 1952. Op 25 exemplaren'. Het exemplaar van De Jonghe is nummer 13/25.

10 Jg. 11 (1999), p. 26-33, zie ook: http://www.dbnl.org/tekst/_tie002199801_01/_tie002199801_01_0005.php.

11 Wij verwijzen hierna steeds naar de signatuur van de uitgave in de catalogus van de Bibliotheca Wasiana. Voor de drukken vóór 1800 verwijzen we tevens naar het standaardwerk van H. Menke, *Bibliotheca Reinardiana. Teil I: Die europäischen Reineke-Fuchs-Drucke bis zum Jahre 1800*, Stuttgart, 1992.

12 Exemplaar W15.0094 is een 'Derde verbeterde druk', gedrukt door Drukkerij Snoeck-Ducaju en zoon, gevestigd in de Veldstraat 10 in Gent; nummer W15.0096 is een 'Vierde verbeterde druk met nieuwe plaatjes', eveneens in de Veldstraat, maar dan nummer 8. Zie ook: Rik van Daele, 'Tot Dendermonde by Jacobus Ducaju'. Een Dendermonds Reynaertdrukje uit de achttiende eeuw', in: *Tiecelijn* 24, p. 28-57, noot 33: 'H. Menke, p. 176, nr. 59, heeft het over een eerste druk circa 1834-1886 (Veldstraat 8 in Gent) en latere drukken in 1901-1929 en rond 1932 (zie de nrs. 8 en 9 in Van Daele e.a., *De bibliografie van de Nederlandstalige Reynaertbewerkingen van 1800 tot heden*, Sint-Niklaas/Ter Hole, 2004 (ook verschenen als *Tiecelijn*, 17 (2004), nr. 3). Verder onderzoek is hier wenselijk. Zoals ook bij andere volksboekjes het geval is werden deze drukjes vaak letterlijk kapot gelezen en nauwelijks overgeleverd. De Bibliotheca Wasiana bezit twee niet-gedateerde edities (W17.0048 en W17.0048/2) en ook diverse verzamelaars beschikken over niet-gedateerde drukjes.'

13 Vergelijk met de imposante lijst in de door Wim Gielen samengestelde tentoonstellingsgids: *Johann Wolfgang von Goethe & Reineke Fuchs*, Hulst, Reynaert Stichting, 1994, p. 53 e.v.

Afb. 2 e.v. Illustraties van Paul Jouvé

plus faible ou plus malchanceux. L'oiseau du Diable, le sorcier des guérets, en voyant hier soir Renard souillé de fange et la patte rougie de sang, a cessé d'avoir peur de lui. Et ce matin, à l'aube, il s'est perché sur un sorbier pour le guetter et le surprendre au sortir de Maupertuis.

Quand il l'a vu enfler d'assurance la trouée cachée sous les ronces, humer le vent et prendre le trot, il a volé à tire-d'aile jusqu'à la lande de l'orée, rose de bruyère, endiamantée d'aiguail, où dormaient Rougebec et ses sœurs. Il a crié quelque chose à Rougebec, est reparti vers la forêt, toujours

